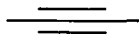

az agy a szellemi munkára. Hogyan alakulhat ki felnőttkorban rendszeres, precíz, tervezett munkavégzés, ha nincs meg ehhez már gyermekkorban a megfelelő „előkészület”?

Szülői értekezleteken mindezekről elbeszélgettünk. A szülők időhiányra panaszkodnak, nem tudják kellően ellenőrizni gyermeküket. A szabad idő helyes eltöltése érdekében némi eredményt jelent az a tény, hogy az 1987/88. évi 1. szülői értekezleten most már nemcsak SZM-elnököt és -helyettest választottunk, hanem — többek között — szabadidő-felelősi megbízatást is adtunk erre szívesen vállalkozó szülőknek. Ez egy lépéssel segít bennünket a pályaválasztásban, mivel mód nyílik délutáni kötetlen üzem-, műhely- stb. látogatásra is a kisebb, helyi kirándulásokkal egy időben.

E gondolatkör befejezéseként megemlítem, hogy hasonló rendhagyó órát a jövőben is tervezünk. Célunk az, hogy különféle foglalkozású szülőket hívunk meg osztályfőnöki órákra, akik saját szakmájuk szépségeiről, nehézségeiről beszélnek tanulóinknak.

DR. BENE KÁLMÁN
Szeged

Tantárgyak közötti kapcsolatok az irodalomtanításban

Régóta álmodozunk a tantárgyak integrálásáról. Az általános iskolában, ahol az alapokat rakjuk le, igen sok üresjáratról, felesleges munkától mentesítene, ha a történelem, földrajz, ének-zene, rajz és az irodalom szinkronban lenne, ha az idegen nyelven nem tanítanának meg előbb egy nyelvtani fogalmat, mint az a magyar nyelvtanban sorra kerül. De a tantervi koncentráció hiányosságain nem nagyon tudunk segíteni, ezzel szemben szinte tehetetlenek vagyunk. A tantárgyak közötti koncentráció tanórai megvalósulásának tanári módszereiről viszont érdemes és lehet is szót ejteni.

A földrajz kivételével meglehetősen keveset figyelünk az irodalomórákon a *természettudományokkal* való kapcsolatokra. Pedig ezek több módon is segíthetik irodalomtanításunkat. Természettudományos módszereket bevetve közelebb juthatunk az irodalmi alkotások alaposabb, talán egzaktabb megismeréséhez. (Gondoljunk a műelemzés új eljárásaira.) Ugyanakkor az irodalom a valóság, a kor művészi visszatükröződése — mint ilyen, bemutatja pl. a tudományos-technikai haladást is. Még a költészet nyelvébe, képeibe is belopóztak a technika, az ipari civilizáció szavai, kifejezései. Ady A föl-földobott kő c. versénél nem szentségtörés, ha a feldobott kő képével kapcsolatban a hatodikos fizikában tanult mai szakkifejezéssel gravitációs mezőről beszélünk. József Attila lírájának éppen egyik alapvető jellemzője a technika, az ipar, a gyárak világának, a kor kapitalista ellentmondásainak megjelenítése. (A tananyagban elsősorban a Munkások, a Mondd, mit érlel és a Levegőt! elemzésénél kerül ez előtérbe.)

Sajnos, irodalomtantervünk nem fektet súlyt a természettudományos kapcsolatokra. Ebből a szempontból célszerűbbnek tartanám a Fekete gyémántok című Jókai-regény feldolgozását az ajánlott három mű helyett: a Fekete gyémántok bevezető fejezetének földtörténeti freskója a földrajz- és biológiatanárok számára is kincsbánya, Berend Iván utopisztikus előadása Delej-országról az elektromosság jelentőségének igen szép irodalmi megfogalmazása. [1]

Jókaitól csak egy lépés a tudományos-fantasztikus regény. A tanterv Vernétől A tizenöt éves kapitányt ajánlja, hatodik osztályban. Szükséges lenne, hogy Jókaihoz kapcsolódóan, hetedik osztályban Verne fantasztikus könyveit is olvasásra ajánljuk; olyan technikai „jósolatait” elsősorban, mint a Nemo kapitányt vagy az Utazás a Holdba c. regényét. És tudomásul kellene vennünk a hetedik-nyolcadikosok sci-fi-rajongását is — ne a szuperfilmek primitív, bugyuta meséit olvassák (E. T., Csillagok háborúja és társai), hanem hívjuk fel a figyelmet a műfaj értékeire is — olyanokra, mint Lem, Bradbury, Asimov művei.

Van egy természettudományos tárgy, amely egész szoros kapcsolatban áll és számtalan ponton érintkezik az irodalommal. Ez a tantárgy a *földrajz*. A természeti földrajz és a térkép az életrajzi órákon, az epikus művek vagy a tájleíró versek feldolgozásánál nagy segítséget nyújt. Petőfi Alföldjét a hetedik osztályban tanuljuk. Ez egy olyan tájat idéz fel, amely ma már csak a Kiskunsági Nemzeti Park valamelyik részén lelhető fel háborítatlanul. Petőfi Erdődön ismerte meg Júliát, Segesvár mellett tűnt el; Arany Nagyszalontán, Ady Érdmindszenten született, Léda és Csinszka Nagyváradhoz és Csucsához kötik; az Anyám könnyű álmot ígér Sütő András Pusztakamarását teszi halhatatlanná; Tamási hőse, Ábel a Hargitán erdőpásztorkodik, apja háza az Olt melletti Csíkcscsó nevű faluban áll. Ezeket a helységeket el kellene tudnunk helyezni a térképen is. (Rögtön egy súlyos gond: történelmi térképeink, atlaszaink csak a jelentősebb városokat írják ki, a földrajziak pedig csak a mai román, szlovák, szerb stb. elnevezéseket közlik a kisebb helyek esetében. Vajon a nemzetiségi politika hiányosságait, a kétnyelvű feliratok hiányát a mi térképeinknek miért kell követni? Ha egy földrajzi helynek van magyar elnevezése, azt leírni még nem feltétlenül nacionalizmus. [2])

Az irodalom a földrajz mellett a *történelemmel* áll még nagyon szoros kapcsolatban; a három tárgyat egységben, egymással összehangolva lenne jó tanítanunk. A történelemanyag kronologikus felépítését nem követi az irodalom csak kis részben irodalomtörténeti elrendezése, a földrajz esetében pedig a legkevésbé érvényesül az összhang — az irodalom tanárai számára legfontosabb Magyarország földrajzára csak nyolcadik osztályban kerül sor. Magyar irodalom, magyar történelem, Magyarország földrajza — világirodalom, világtörténelem, a kontinensek földrajza: ezeknek a tananyagrészeknek sikeres koordinációja, összefüggéseinek megláttatása a tantervi egyenetlenségek miatt a szaktanár külön házi feladata. Ebből következik, hogy a hazafiság és internacionalizmus dialektikus egységét, gazdag tartalmát csak a saját tantárgy szűk keretei közül kilépő tanár ismertetheti meg a tanulókkal.

Nézzünk meg egy példát, hogyan valósul meg mindez! A hetedik osztályban az egyik házi olvasmány Mikszáth regénye, a Szent Péter esernyője. Igen tanulságos a tankönyv 2. feladata: „A regény cselekménye Mikszáth szülőföldjén játszódik. Keresd meg ezt a tájat a térképen, s földrajzi ismereteid alapján próbáld leolvasni a vidék jellegzetességeit! Mondd el, milyennek festi a palóc tájat, a „görbe országot”, ahogy ő nevezi, s milyennek ábrázolja szülőföldje hétköznapi embereit, életmódjukat!” [3] A feladat azon kevés tankönyvi példák egyike, amikor a tantárgyak közötti koncentráció is felbukkan. Még a „szinkron” is rendben van, ebben az időszakban tanulják földrajzból Csehszlovákiát a tanulók. A térképmunkával már gondunk jelentkezik: az általános iskolás földrajzi atlaszban nincs benne a regény legjelentősebb városa, Besztercebánya (Banska Bystrica) sem, a Garam-folyó neve sincs feltüntetve.

Enyhén fogalmazva, kissé félrevezető a feladatnak az a része, amely a „palóc táj”, Mikszáth szülőföldjének hétköznapijairól kérdez. Vajon Glogova palóc község? Bizony, inkább a „Tót atyafiak” rokonairól van szó, ahogy annyi szeretettel írja róluk az író a regényben: „Szinte még most is előttem van a kis tót falu, látom házikóit, a

kerteket bevetve lucernával, beültetve kukoricával, közbül egy-egy szilvafa, alátámasztva rudakkal. Mert a gyümölcsfák megteszik a magukét. Mintha összebeszelnének: »Tápláljuk a szegény tótcskákat.« [4] Csak palócokról beszélni az órán nem leegyszerűsítés, nem az esetleges kényes történelmi kérdések megkerülése. Hamisítás — egy olyan szemlélet akaratlan követése, amely a múltból maradt oktatásunkban: még a tót szó is tabu volt, hiszen a baráti Csehszlovákiában szlovákok és csehek élnek. Pedig ez a regény nemcsak egy idilli szerelmet, vagy a magyar dzsentrivilágot mutatja be — Adamecné, Matykó, Wibra Anna, vagy épp a Müncz familia a történelmi Magyarországon élő szlovákok, illetve zsidók, akikkel a magyarság viszonya — a regény és Mikszáth szerint — még kedélyes, barátságos; a különböző társadalmi helyzetű emberek között sem éles, feszült, inkább patriarchális a kapcsolat. De megmutatja ez a regény azt is, hogy még a tehetősebb nemzetiségiek is inkább a magyar uralkodó osztályon belül, azt utánozva érvényesülhettek, hogy a magyar dzsentrit tekintették példaképnek (lásd „A bábaszéki intelligencia” című részt!).

Mikszáth tehát kissé elkendőzi a nemzetiségi ellentéteket, ugyanakkor híven, reálisan ábrázolja azt a korabeli felfogást, miszerint Magyarországnak csak egy politikai nemzete van, a magyar.

Talán kissé túlzás egyetlen tankönyvi feladatból ilyen messzemenő következtetéseket levonni, az is lehet, hogy a történelem tantárgy ebben az évben jobban, szakszerűbben megvilágítja a nemzetiségi kérdést. Mégis úgy érzem, lényeges az a segítség, amit az irodalom nyújthat a történelemnek ezen a téren. Ady „magyar, oláh, szláv bánata”, vagy Sütő csodálatos „naplójegyzetei” lehetőséget kínálnak a hazafiság és internacionalizmus elvont eszméinek megtestesítésére, a követendő példák megtanítására.

A történelmi koncentrációnak szinte állandóan jelen kell lenni az irodalomórán, a kiragadott példa mellett még számos lehetőséget lehet találni. Az itt leírtakkal azt szeretném aláhúzni, hogy ezeket a kapcsolatokat alaposan fel kell térképeznünk, és a szokásosnál nagyobb súlyt kell rá fektetnünk a tanításban.

Az irodalom — történelem — földrajz hármassága a valóság, világunk jobb megismeréséhez járul hozzá; kapcsolataik figyelembevételével nevelési feladatainknál, a jellemformálásban, a világnézeti nevelésben jelent a legtöbbet.

Van egy másik hármasságú egység is: az irodalom, az *ének-zene* és a *rajz* tantárgyaké. Ezek kapcsolatainak lényege az esztétikum, a művészi forma összefüggéseinek felfedeztetése legfőképp. Az irodalom tanterv Módszertani alapelvek című fejezetében olvasható: „A tervszerű, hatékony esztétikai nevelés egyik alapfeltétele, hogy az ún. művészeti tárgyak lépjenek ki az eddig jobbára csak magukkal törődő, a többi művészeti tárggyal legfeljebb csak alkalmilag érintkező alapállásukból és a maguk sajátos élmény- és ismeretanyagát, jelrendszerét tudatosan hangolják össze. Célyszerű tervezéssel könnyen kapcsolható az irodalomórákhoz az ének- és a rajzórák élmény- és ismeretanyaga. Ezeknek az összefüggéseknek a legtermészetesebb helyük az egyes összefoglaló, illetőleg a »rendhagyó« és ünnepi órákon van.” [5] Az itt leírt alapelvek nagyon felemás érzéseket váltanak ki a tanterv figyelmes tanulmányozójából: az első mondatral tökéletesen egyetérthetünk, a második azután teljesen magára hagyja a tanárt, a harmadik ellentmond az elsőnek — az összehangolás helyett főleg alkalmi műsorórákra szorul a három tantárgy koordinációja. Ez így és csak ezen a néhány órán: kevés.

A „világ esztétikai birtokbavétele” [6] az ének-zene, a rajz és — főképp — az irodalom segítségével valósulhat meg. Ez utóbbi óraszám a legmagasabb, tananyaga a legtöbb; az ének- és rajzórán az ismeretszerzésnél gyakran nagyobb hangsúlyt kap

a készségfejlesztés, ráadásul ez a két tárgy a középiskolában (különösen a szakmunkásképzőkben) szinte „eltűnik”.

A sokoldalúan művelt, a művészeteket értő, átélő ember kialakításában tehát az irodalomóráknak kell az oroszlanrészt vállalnia. Ezért törekszik a gimnáziumi irodalomoktatás, különösen a fakultatív anyagokban a komplex esztétikai műelemzésekre, ezért kell (kellene!) az általános iskolában is nagyobb figyelmet szentelni az itt kiemelt tantárgyak „kapcsolatainak”.

A képzőművészeti alkotások vagy zeneművek és az irodalmi művek összehasonlításáról általános iskolában még alig-alig beszélhetünk. De feltétlenül túl kell lépünk a tankönyvek ilyen irányú kevés kezdeményezésén, a főleg motivációul felhasználható feladatokon (ilyen pl. a nyolcadikos könyv Radnóti-fejezetében a Guernicával vagy Schönberg Egy varsói menekült című zeneművével kapcsolatos feladat). [7]

A kérdés meglehetősen csekély számú szakirodalma is elsősorban a gimnáziumi fakultációra szabott [8], de ennek nyomán meg kellene találnunk az általános iskolai felhasználás, alkalmazás módozatait is (esetleg éppen ezeknek az írásoknak az adaptálásával). Jó képességű osztályoknál hetedikben, de leginkább nyolcadikban meg lehetne próbálni a komplex összehasonlító elemzéseket egy-két órán [9], hiszen talán még mindig az általános iskolában a legnagyobb súlyú a zenei és képzőművészeti nevelés.

JEGYZETEK

- [1] Van erre egy igen érdekes, jól hasznosítható könyv: *Jókai természettudománya* címmel. Ez egy idézetgyűjtemény Jókai természettudományos ismereteit tükröző regényrészleteiből, összeállította és kommentálta *Veress Zoltán*, megjelent a Kriterion Téka-sorozatában 1976-ban, Bukarestben.
- [2] Hézagpótló művé, alapvető kézikönyvvé válhat ebben a témában *Erős Zoltán Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig* c. kislexikona (Móra Kiadó, 1985). Közli a jelenleg határainkon kívül eső, egykori magyar irodalmi helyneveket és jelenlegi elnevezésüket is. Egyetlen óriási hiányossággal: nem közöl térképeket, térképvázatokat!
- [3] *Irodalmi olvasókönyv az ált. iskolák 7. osztálya számára* (*Goda Imre, M. Boda Edit*), Tankönyvkiadó, Bp. — 231. l.
- [4] *Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője*, Móra Kiadó, Bp. 1964. — 12. l.
- [5] *Az ált. iskolai nevelés és oktatás terve*, Műv. Minisztérium, Bp. 1981. — 459. l.
- [6] Idézett mű 5.: 777. l.
- [7] *Irodalmi olvasókönyv az általános iskolák 8. osztálya számára* (*Dobcsányi Ferenc*), Tankönyvkiadó, Bp. — 164. és 171. l.
- [8] A Magyartanítás „Komplex irodalomtanítás” rovata 1981 végéig több éven át rendszeresen közölt ilyen tárgyú cikkeket, köztük nagyon sok irodalmi és képzőművészeti alkotás összevetését, főként a szerkesztő, Csákvári József tollából.
- [9] *Jubász Gyula: Tiszai csönd* című versének elemzésében magam is felvettem az impresszionista stílusjegyek alapján a vers és festmények (Monet), valamint zene (Ravel) összehasonlításának lehetőségét. (Kincskereső, 1986. november — 42. l.)